

UDK 94(497.6)“14/16“(049.3)

Primljeno: 16. 02. 2024.

Stručni rad
Professional paper

Uroš Dakić

DEVŠIRMA – REGRUTACIJA JANIČARA

**[Aladin Husić, *Devširma u Bosni (regrutacija Bosanaca u janičare)*,
Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2023]**

Pitanje devširme, ili regrutacije, kako je autor ove studije Aladin Husić još naziva, usled nedostatka ili još neotkrivenih izvora, nije rasvetljeno u dovoljnoj meri. Kao osmanska osobenost kojoj se u istoriografiji pridaje velika važnost, devširma u Bosni takođe zahteva još neke odgovore, naročito stoga što ostaje osetljivo političko-etničko pitanje. Husićeva knjiga *Devširma u Bosni (O regrutaciji Bosanaca u janičare)* je veliki doprinos naporu da se što bolje shvati devširma ne samo u Bosni već i na široj okolnoj geografiji, samim tim i u Osmanskom carstvu kao celini. Ona je to stoga što nam pre svega donosi nove uvide u masovnost i periodičnost sprovođenja devširme, njenu rasprostranjenost po sandžacima i kadilucima, kao i razvojne specifičnosti njenog sprovođenja u Bosni od kojih su neke u suprotnosti sa *Zakonom o janičarima*, setom propisa koji je regulišu.¹

Zarad bližeg upoznavanja sa uvidima koje studiju Aladina Husića čine novinom neophodno je najpre ukratko izneti neka osnovna znanja o devširmi kojima istorijska nauka za sada raspolaže. Osmansko društvo je od ranijih državnih tvorevina u kojima je islam bio dominantna religija vladajućeg sloja preuzelo praksu uvođenja konvertita

¹ *Zakon o janičarima* je sastavljen 1606. godine i predstavlja više narativni nego dokumentarni izvor. Stoga se mora koristiti sa dosta opreza, što Aladin Husić u svojoj studiji i čini. Pretpostavlja se da je ovaj zakon, koji ujedno daje istorijske podatke o devširmi, projekcija na prošlost prakse sprovođenja regrutacije iz vremena kada je napisan. Sprovođenje devširme na terenu često je pokazivalo odstupanja od zakonskih propisa. *Zakon* zabranjuje regrutaciju muslimana i dece stočara i pastira, a poznato je da su ove kategorije bile podložne devširmi.

u državnu upravu i službu, nezavisno od njihove religijske i etničke pozadine. Osmansko carstvo je dodatni izvor ljudstva za popunjavanje državne administracije i vojničkih redova našlo u osobenom vidu regrutacije – devširmi, tj. prikupljanju dece i mladića među podanicima Carstva. Potom je sledilo njihovo razvrstavanje za obuku kako bi postali vojnici (janičari) i članovi državne administracije. Devširma se sprovodila u vremenskim ciklusima od otprilike pet godina, s tim što su ovi ciklusi po potrebi bivali skraćivani ili produžavani. U prvoj polovini XV veka se može govoriti o regrutaciji dece od najmanje osam godina, dok su kasnije, a naročito u XVI veku, to bili mladići između četrnaest i dvadeset godina starosti. Do početka XVI veka regrutovani su samo nemuslimani, kao što to *Zakon o janičarima* iz 1606. godine propisuje. Na primeru Bosne Aladin Husić pokazuje da je, kako je odmicao XVI vek, sve više bosanskih muslimana regrutovano devširmom i da su oni od jednog trenutka činili gro regrutovanih mladića (Bosne). Neki od segmenata pitanja devširme koji su nedovoljno poznati su njena periodičnost, masovnost i prihvaćenost u narodu, naročito među hrišćanima. Ako se oslonimo na putopise i kolektivno sećanje, dobijamo sliku u kojoj dominiraju opustošena sela i sakaćenje dece od strane roditelja kako ne bi bili regrutovani. (Devširmom su birani samo zdravi.) Ako pogledamo različite registre i državna akta, vidimo da je devširma jedno pravno definisano sprovođenje regrutacije koje je bilo oprezno izvođeno kako bi namirilo državne potrebe za ljudstvom bez izazivanja pobuna i bega stanovništva. Ostaje upitno koliko je taj balans održavan prilikom sprovođenja devširme na terenu.

U historiografiji preovladava mišljenje da je devširma nastala od uobičajene prakse porobljavanja za borbu sposobnih nemuslimana na novoosvojenim teritorijama ili teritorijama na koje su vršeni upadi, pri čemu je petina plena (ar. *hums*, pers. *penčik*) dodeljivana vladaru. Usled nedovoljnog priliva robova, za vreme Mehmeda II (1451-1481) regrutacija se proširila i na nemuslimane Carstva. U doba Bajazita II (1481-1512) donesena je kanunama koja definiše prikupljanje janičara i u kojoj stoji da su regrutaciji podložni samo „nevernici“, tj. nemuslimani. Početak regrutovanja muslimana u redove janičara se vezuje za početak XVI veka. Muslimani su se počeli prikupljati devširmom nakon poodmaklog procesa islamizacije kada u nekim oblastima više nije bilo dovoljno nemuslimana da bi samo oni bili podložni ovom obliku regrutacije. Početak ove prakse u Bosni autor smešta u 1515. godinu. Ova pretpostavka je u skladu sa stanovištem da *Zakon o janičarima* prenosi netačan istorijski podatak da je Mehmed II odmah po osvajanju Bosne 1463. godine bosanske muslimane povlastio, dozvoljavajući im, na njihovu molbu, da budu obuhvaćeni devširmom. *Zakon* praksu primanja bosanskih muslimana u janičare legalizuje

tvrdnjom da su oni takav tretman imali još „iz doba *fetha*“, što je referenca na Mehmedovo osvajanje Konstantinopolja 1453. godine. Smeštanje porekla neke prakse u „doba *fetha*“ i u drugim slučajevima, ne samo u *Zakonu o janičarima*, služi svrsi legalizacije njene primene u kasnijim razdobljima, iako ona nije začeta u datom periodu.

Studija Aladina Husića osvetljava fenomen devširme iz ugla njene masovnosti i učestalosti. Ova pitanja istovremeno nameću i neka druga, kojima se autor takođe bavi, a to su dobrovoljnost u devširmi, devširma u gradovima i dr. Većina putopisa svedoči da je devširma sprovedena u periodima od 4 do 5 godina, kao što to stoji i u aktima koji je propisuju. Podaci koje autor analizira pokazuju da je u Bosni devširma sprovedena u četiri navrata u godini regrutacije i to u različitim godišnjim dobima i u različitim krajevima Bosne. Uglavnom je poštovano pravilo da se mladići dovode u Istanbul sukcesivno, u grupama od 100 do 150. Devširma, dakle, nije sprovedena u istim nahijama u svakom, otprilike petogodišnjem, ciklusu. Razlozi za to su, kako autor ističe, trenutno populaciono stanje određenih krajeva i izbegavanje lišavanja istih radne snage. U tesnoj vezi sa periodičnošću je i masovnost devširme. Autor sugerše da su za slike opustošenih sela koje su ostajale iza devširme odgovorni putopisi i kao jedan od validnih dokumenata koristi rashode za plate janičarima u različitim periodima. Prema njima je janičarski korpus početkom XVI veka brojao 3.000 vojnika, da bi dostigao broj od 9.000 krajem istog veka. Njihov broj bi, zaključuje Aladin Husić, do kraja veka porastao znatno više da je regrutovano svake godine po hiljadu mladića samo iz Bosne, kako tvrde neki putopisci. Tačno je da su regruti iz Bosne, Hercegovine, Zvornika i Novog Pazara početkom vladavine sultana Sulejmana Zakonodavca do 1526. godine činili 27% (1.217) ukupnog broja janičara prikupljenih iz Rumelije. Ovaj broj se, međutim, uklapa u hipotezu autora po kojoj devširma nije vršena tako često, naročito ne svake godine i da njome nije odvođeno po hiljadu mladića u godini.

U tom smislu se možda zaista mogu primetiti neke specifičnosti u pogledu devširme u Bosni. To, zapravo, nije privilegija bosanskih muslimana da budu podvrgnuti devširmi. *Zakon o janičarima* posebno poglavlje posvećuje regrutaciji dečaka iz Bosne (i Trabzona) u kome stoji da se bosanska deca „skupljaju bila ona sunećena ili ne“. Izvori, međutim, pokazuju da su regrutovani i albanski muslimani. Posebnost Bosne leži u tome što je Bosance njihova konstitucija preporučivala kao „poželjan“ ljudski materijal, što se i reflektuje u činjenici da su u periodu uspona i širenja Carstva u XVI veku najviše položaje u najvećem broju držali upravo Bosanci.

Analizirajući podložnost i muslimana i nemuslimana devširmi, Aladin Husić se dotiče i pitanja dobrovoljnosti, tj. nedobrovoljnosti ili prisile pri regrutaciji u Bosni. Autor jasno iznosi stav da je devširma među muslimanima uglavnom bila prihvaćena, dok je za hrišćane ona uglavnom bila nužnost, tj. prisila. Pri tom ostavlja prostor nemogućnosti uspostavljanja preciznog pravila po ovom pitanju jer je ovakve detalje sprovođenja devširme na terenu nemoguće sveobuhvatno utvrditi. *Zakon o janičarima* propisuje proceduru u slučajevima izbegavanja devširme: „Ne uzimaju se ni deca stočara i pastira. Ona su nevaspitana, jer su odrasla u planinama. Međutim, ako se utvrdi da je neko želeo da izbegne devširmu prerušavanjem u takve, evidentira se nakon istrage i pretraživanja kuće“. Ferman iz 1601. godine propisuje kaznu vešanjem pred vlastitom kućom zbog skrivanja mladića. Fermanom iz 1622. dvojica aga su optužena na smrt vešanjem zbog zloupotrebe položaja i primanja mita. Putopisi o devširmi daju jednu uopštenu i preuveličanu sliku. Zapadni putopisci su ostavljali ovakve zabeleške jer takav oblik regrutacije na Zapadu nije postojao. Devširma je isključivo osmanska osobenost. Nije začuđujuće da su putopisci sa Zapada ovakvu vrstu regrutacije mlađe populacije doživljavali kao veliku kulturološku razliku. Ako se tome pridoda da im je cilj bio pisati uglavnom sve najgore o Osmanskom carstvu, proizvod njihovog pisanja je, logično, loša slika.

Iako postoje primeri da su hrišćanski mladići uz svoju ili saglasnost roditelja pristupali devširmi i dobrovoljno primali islam, ne postoji dovoljan broj dokaza koji bi ovakvu praksu mogli potvrditi kao pravilo. Prilikom sprovođenja devširme, ovlašćeno lice je putem javnog poziva (*telâla*) obaveštavalo stanovništvo o zadatku s kojim je došlo. Mladići uzrasta propisanog fermanom bi se sa očevima i duhovnim licima (popovima i imamima) okupljali u središtu kadiluka, nemuslimani sa krštenicom, muslimani sa hudžetom. Za nemuslimane je procedura regrutacije bila drugačija nego za muslimane. Oni su već pri odabiru primali islam i menjali imena pred predstavnicima suda i meštana. Čin prihvatanja islama podrazumevao je i izjavu dobrovoljnosti bez koje bi ceo postupak sa šerijatskog aspekta bio nelegalan, jer šerijat zabranjuje prisilu u islamizaciji. U *Zakonu o janičarima* 1606. stoji da su hrišćani dobrovoljno prihvatili islam nakon odabira, što bi značilo i da su dobrovoljno stupali u devširmu. Već pomenuti fermani, međutim, propisuju sankcije za oni koje se sakriju ili pobegnu pred devširmom. Negativan i preuveličan narativ koji dominira kolektivnim sećanjem određenih grupa na prostoru, kako bismo ga danas nazvali, Zapadnog Balkana, je potrebno nadalje istraživati i nastojati utvrditi da li ga dobijeni rezultati poriču ili svode na manje dimenzije. Studija Aladina Husića ga definitivno predstavlja kao preuveličan odraz realne i nužne prakse regrutacije, pri tom ne

zanemarujući njegovo realno postojanje, a samim tim ni njegovu ulogu kao indikatora realnosti makar jednog njegovog déla. Dimenzija prisile koja je prisutna u regrutaciji hrišćana je učinila da devširma i dalje ostane jedno od atraktivnih pitanja istoriografije. Utoliko više što je regrutacija po pravilu obavezna, drugim rečima, prisilna. Devširma je, dakle bila obavezna kako za muslimane tako i za hrišćane, kao stanovnike jedne države. Iz obe denominacije bilo je onih koji to jesu ili nisu želeli, manje ili više.

Sledeći značajan uvid na koji nas Husić upućuje u svojoj studiji jeste da su gradovi takođe bili obuhvaćeni devširmom. U istorijskoj nauci je devširma dugo definisana kao prikupljanje hrišćanskih mladica iz ruralnih sredina. Iz podataka koje autor nalazi u defterima, vidimo da su Sarajevo i ostale gradske sredine u osmanskoj Bosni davale značajan broj regruta.

Aladin Husić je pri izradi svoje studije *Devširma u Bosni (o regrutaciji Bosanaca u janičare)* koristio svu relevantnu literaturu. Najviše pažnje je posvetio onim najpouzdanijim izvorima, kao što su npr. nekoliko popisa regrutovanih mladića od kraja XV do početka XVII veka (*eşkal defteri*) i defteri rashoda za janičarske plate. Ova dokumenta nam daju mnogo pouzdaniju sliku o sprovođenju devširme na terenu. Putopisima i zakonskim aktima je autor pristupio sa dosta rezerve, što je u ovom slučaju razuman pristup, te je rezultat studija koja kroz primer donosi realniju sliku o devširmi uopšte.

Adresa autora
Author's address

Uroš Dakić
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
urosdakic12@gmail.com

